

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Клименко Ольга Анатоліївна - викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації військових прокурорів Національної академії прокуратури України

В статті проведено комплексне изучение вопросов, связанных с особенностями уголовно-правовой характеристики мошенничества в сфере предоставления туристических услуг, и на этой основе произведено предложения, способные действительно влиять на эффективность применения ст. 190 «Мошенничество» УК Украины. Тщательно исследованы объективные и субъективные признаки состава мошенничества, а также признаки, влияющие на квалификацию этого преступления. Отмечено, что для данного вида мошенничества характерна сложность схем обмана, маскировки их под заключения и исполнения легальных гражданско-правовых договоров. Наиболее распространенными видами мошенничества являются те, которые связаны с обманом туристов при заказе туристического продукта или его потреблении, совершаемых представителями туроператоров (турагентств). Обосновано, что отдельные квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки мошенничества нуждаются не только в изменении и уточнении, но и расширении. Такие шаги должны быть направлены на усиление уголовно-правовой защиты потерпевшего, как одной из наиболее уязвимых элементов в исследуемом преступлении.

Ключевые слова: мошенничество, сфера предоставления туристических услуг, уголовно-правовая характеристика, объективные и субъективные признаки состава преступления, квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки, совершенствование.

În articol este realizat un studiu amplu a problemelor legate de caracteristicile penale ale escrocheriei la oferirea serviciilor turistice, astfel bazînduse pe cercetările efectuate sau făcut propuneri care ar influența în mod direct asupra eficienței aplicării art. 190 «escrocheria» Codul penal al Ucrainei. Au fost cercetate amănunțit laturile obiective și subiective ale escrocheriei precum și semnele care influențează calificarea infracțiunii. Se remarcă faptul că, unei astfel de infracțiuni îi sunt caracteristice complexitatea schemelor de înșelăciune și mascarea acestora sub contracte civile legale. Cele mai frecvente cazuri de escrocherie comise de reprezentanții operatorilor de turism (agenții de turism) sunt legate de momentul comenzii sau de consumul de către turiști ai produselor turistice. Astfel de măsuri ar fi necesare pentru perfecționarea protecției legale ale victimei.

Cuvinte cheie: escrocherie, domeniul serviciilor turistice, caracteristici penale, laturile obiective și subiective ale infracțiunii, perfecționare.

The article presents a comprehensive research of issues related to the features of criminal and legal description of fraud in travel services used as a basis for offers capable to effectively impact the performance of Art. 190: Fraud of the Criminal Code of Ukraine. It provides a thorough study of the objective and subjective features of the elements of fraud, as well as features impacting the qualification of crime as such. It is emphasized that this type of fraud is characterized by complexity of unlawful schemes, their disguise as execution and fulfillment of legitimate civil law contracts which, in essence, incorporate large amounts of funds. The most popular types of fraud are those related to deception of tourists during filing an order for a tourist product or its use conducted by representatives of tour operators (travel agencies). It is emphasized that certain qualification and special qualification features of fraud demand not only changes and clarifications, but also extension. Such steps shall be directed at improvement of criminal and legal protection of victims, being one of the most voidable features of the elements of crime in question.

Keywords: fraud, travel services, criminal and legal description, objective and subjective features of the elements of crime, qualification and special qualification features, improvement.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Кримінальний кодекс (далі – КК) України не містить окремої (самостійної) норми, яка б передбачала відповідальність за шахрайство у сфері надання туристичних послуг. Відтак шахрайство у згаданій сфері є лише специфічним різновидом вчинення загальнокримінального шахрайства (ст. 190 КК України). Проте, враховуючи специфіку сегменту економіки, де вчиняється таке шахрайство (сфера надання туристичних послуг), особливості предметів, способів, суб'єктів, інших об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також обставин, що мають значення для кримінально-правової оцінки діяння, можна говорити про те, що даний різновид шахрайства в науково-практичному плані потребує окремої кримінально-правової характеристики, що сприятиме правильній кваліфікації цього посягання, належній диференціації кримінальної відповідальності за його вчинення та відповідному відмежуванню від суміжних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань кримінальної відповідальності за шахрайство, визначенню його сутності та кваліфікації були присвячені наукові праці багатьох науковців, зокрема А.С. Булатова, О.О. Дудорова, М.В. Ємельянова, О.В. Лисодєда, А.В. Микитчика, А.В. Савченка, О.В. Смагляка, Ю.Л. Шуляк. При цьому лише окремі праці вчених торкалися кримінально-правової специфіки шахрайства у сфері надання туристичних послуг (у сфері туристичного бізнесу), про що писали І.А. Нестерова, М. В. Рібун, Л.М. Томаневич та деякі інші дослідники, що вкрай недостатньо, враховуючи те, що даний різновид шахрайства є одним з найбільш суспільно шкідливих, резонансних і складних за своєю структурою.

Метою статті є комплексне вивчення питань, пов'язаних з особливостями кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання туристичних послуг, та вироблення на цій основі пропозицій, здатних дієво впливати на ефективність застосування ст. 190 «Шахрайство» КК України.

Виклад основного матеріалу. Задля дотримання правильної методики з'ясування особливостей кримінально-правової характеристики

шахрайства у сфері надання туристичних послуг будемо виходити з концепції її розуміння, яку визначив вітчизняний дослідник А.А. Вознюк. Ним обґрунтовані такі ключові позиції: по-перше, кожний злочин індивідуальний, а відтак набір елементів та ознак кримінально-правової характеристики в кожному випадку має специфічний характер і зумовлений, насамперед, принципом доцільності; по-друге, кримінально-правова характеристика злочину охоплює, насамперед, його ознаки, але у більш широкому розумінні вона становить собою систему відомостей про злочин та інші категорії, пов'язані з кримінальною відповідальністю за його вчинення, закріплену в КК України; по-третє, головною метою кримінально-правової характеристики злочину є забезпечення правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння [1, с. 156–158]. Таким чином, варто далі зупинитися докладніше на кримінально-правовій характеристиці шахрайства у сфері надання туристичних послуг питань у контексті дослідження особливостей: 1) об'єктивних ознак цього злочину; 2) його суб'єктивних ознак; 3) ознак (обставин), що впливають на кваліфікацію цього виду шахрайства.

Принципово важливим питанням для кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання туристичних послуг є визначення таких об'єктивних елементів цього злочину, як об'єкт та об'єктивна сторона, а також їх ознак.

Так, у сучасній кримінально-правовій літературі зазначається, що серед науковців існують різні підходи з приводу розуміння об'єкта злочину: суспільні відносини (М.Й. Коржанський, В.Я. Тацій); цінності (С.Б. Гавриш, Є.В. Фесенко); людина (О.Ф. Кістяківський, Г.П. Новоселов); благо чи соціальна безпека (А.В. Наумов); правовідносини (С.Я. Лихова) [2, с. 185]. Цей список може бути продовжений концепціями об'єкта злочину, які були вироблені українськими науковцями нашого часу. Не вдаючись до широкої дискусії, на наш погляд, варто підтримати концепцію розуміння об'єкта злочину крізь призму суспільних відносин, що впливає із загального вчення про суспільну сутність і призначення кримінального права, яке покликане охороняти найцінніші

соціальні здобутки – особу, її життя, здоров'я, волю, недоторканість, власність та інші законні права й свободи [3, с. 89]. Структурними елементами досліджуваних суспільних відносин у нашому випадку мають виступати: 1) суб'єкти (носії) відносин (юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, в інтересах яких здійснюється туристична діяльність); 2) предмет, з приводу якого виникають відносини (майно (зокрема, грошові кошти) та право на майно, ті матеріальні цінності, з приводу яких виникають такі відносини, а також туристичні послуги/продукт); 3) соціальний зв'язок (взаємодія суб'єктів цих відносин, що забезпечують право конкретної особи володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном чи правом на нього, отримувати належний обсяг і якість туристичних послуг, а також обов'язок держави охороняти такі відносини та обов'язок інших суб'єктів суспільних відносин не порушувати зазначене право).

Родовим об'єктом шахрайства у сфері надання туристичних послуг є суспільні відносини власності, передусім відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Проте у Законі України «Про туризм» вказані суспільні відносини підміняються юридичною конструкцією «майнові відносини в галузі туризму», що не коригується зі змістом КК України [4]. Поряд з цим вказаний Закон не згадує про питання кримінальної відповідальності, віддаючи перевагу «майновій» відповідальності та вирішенню спорів «майнового» характеру. На нашу думку, варто внести відповідні зміни до Закону України «Про туризм» задля гармонізації положень різних галузей законодавства.

Щодо безпосереднього об'єкта аналізованого виду шахрайства, то ним слід вважати суспільні відносини приватної власності, яким завдається шкода у конкретному випадку. Саме приватна власність лежить в основі статусу суб'єктів підприємництва, що надають туристичні послуги (туроператори, турагенти тощо), так і туристів, які оплачують такі по-

слуги. Додатковим факультативним об'єктом цього виду шахрайства (якщо воно вчиняється представниками (псевдопредставниками) туроператорів та турагентств) може бути встановлений порядок виконання туристичних послуг.

На нашу думку, предметом шахрайства не може бути право на майно, яке, за суттю, має становити матеріальну цінність сам по собі та бути еквівалентним майну. Предметом шахрайства у сфері надання туристичних послуг є передусім національна (83,0 % випадків) та/або іноземна валюта (17,0 % випадків), тобто грошові кошти, що належать приватним особам (уточнимо, що нами протягом 2011–2016 рр. досліджувалися 230 кримінальних проваджень/справ, які ми сприймаємо за 100 %, у яких до кримінальної відповідальності притягалися 262 особи). Потерпілими від цього виду шахрайства були насамперед окремі індивіди, фізичні особи, яким злочинами безпосередньо заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду – громадяни України та іноземці. З числа всіх ошуканих більшість (59,0 %) була жінками. Більше всього від шахрайства страждали туристи, які оплатили повною мірою чи частково комплекс туристичних послуг або почали ним користуватися (97,4 % випадків). Особи без громадянства не фігурували серед потерпілих від цього виду злочину.

З об'єктивної сторони шахрайство (у т.ч. у сфері надання туристичних послуг) характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням (заволодінням чужим майном або придбанням права на чуже майно); 2) суспільно небезпечними наслідками (переходом певного майна із законного володіння чи розпорядження однієї особи до незаконного володіння чи розпорядження іншої особи); 3) причинним зв'язком між суспільно небезпечними наслідками та суспільно небезпечним діянням; 4) способами вчинення злочину – обманом або зловживанням довірою. Власне шахрайське діяння може бути вчинене у формі заволодіння чужим майном або придбання права на чуже майно. При цьому Л.М. Томаневич та М.В. Рібун стверджують, що при шахрайстві у сфері туризму: по-перше, можливі як попередні організаційні заходи, так і безпосередньо обман і зловживання

довірою; по-друге, власне шахрайські діяння можуть полягати у шахрайстві, ініційованому туристами; шахрайських діях, ініційованих туроператорами; шахрайських діях, ініційованих турагентами; шахрайських діях, ініційованих державними органами влади; шахрайстві, ініційованому готелями; шахрайстві з боку фірм-перевізників; шахрайстві у сфері діяльності страхових компаній; є) кіберзлочинності [5, с. 154, 158–159].

Заслужують на увагу і висновки І.А. Нестерової, яка, дослідивши всю злочинність у сфері туристичного бізнесу, наголошує на такому:

1) саме шахрайські дії в структурі вказаної злочинності мають найбільшу розповсюдженість, питома вага яких становить 92,34 % (при цьому встановлено, що до структури вказаної злочинності, окрім шахрайств, входять діяння, передбачені ст.ст. 149, 190, 191, 200, 212, 358, 366, 368 КК України);

2) усі прояви шахрайства у сфері туристичного бізнесу можна класифікувати на такі групи: а) шахрайство у сфері туристичного страхування; б) шахрайство, пов'язане з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні. Можливо також групувати шахрайські дії у сфері туризму за суб'єктом їх вчинення на: 1) ті, що вчинюються представниками туроператорів та турагентств; 2) ті, що вчинюються представниками інших суб'єктів туристичної індустрії, які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів; 3) ті, що вчинюються споживачами туристичних послуг;

3) найпоширенішими видами шахрайств у сфері туристичного бізнесу є фактична відсутність або ж зменшення обсягу послуг, що були включені до вартості туристичного продукту та оплачені замовниками; надання недостовірної інформації замовникам туристичного продукту або ж умисне її приховування, замовчування про обставини, що їх винний зобов'язаний був повідомити особі, але, не зробивши це, ввів її в оману; вимагання окремої оплати послуг, вартість яких була включена до програми туру; діяльність туристичних фірм-одноденко тощо [6, с. 9, 54–55, 58–59].

У своїх працях І.А. Нестерова особливо підкреслює, що шахрайство у сфері туристичного бізнесу характеризується величезною кількістю видів і способів, але наразі значного поширення набуло саме шахрайство у сфері надання туристичних послуг (туристичні афери), при цьому з таким видом шахрайства щільно пов'язані й інші – «працевлаштування» через туристичні агентства, «туристичні клуби», туристичне страхування, шахрайство з боку працівників готелів [7, с. 296–297]. Отже, фактично йдеться про те, що найпоширенішою формою вчинення туристичного шахрайства є таке, що вчиняється у сфері надання туристичних послуг. Загалом даний вид шахрайства характеризується складністю схем обману, а також маскуванню під укладення і виконання легальних цивільно-правових договорів, які, за суттю, охоплюють значні кошти. Основною формою вчинення шахрайства у сфері надання туристичних послуг є заволодіння чужим майном у вигляді грошових коштів (93,0 % випадків), а найпоширенішим способом – зловживання довірою (87,8 % випадків). У 16,0 % випадків таке шахрайство вчинялося як шляхом обману, так і шляхом зловживання довірою. На практиці органи досудового розслідування та суди часто не розрізняють конкретні способи шахрайства. Впливову роль при оцінці даного виду шахрайства віграють й інші ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину – місце, час, обстановка, засоби та знаряддя вчинення цього злочину.

Спектр злочинів, з якими пов'язано вчинення шахрайства у сфері туристичної діяльності, може бути досить широким. У досліджених нами матеріалах кримінальних проваджень найчастіше за все шахрайство у сфері надання туристичних послуг вчинялося за сукупністю зі злочинами, передбаченими відповідними частинами ст.ст. 191, 357, 358, 364 і 366 КК України. Більше всього за все за сукупністю зі ст. 190 застосовувалася ст. 358 «Підrobлення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» КК України (20,4 % випадків).

З приводу суб'єкта аналізованого виду шахрайства, то ним є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Ці ознаки суб'єкта

є обов'язковими у будь-якому випадку. Наразі суб'єктами злочину поки що не можуть бути визнані юридичні особи, незважаючи на виявлений позитивний зарубіжний досвід з цього питання [8, с. 102–106]. За КК України до юридичної особи можна застосувати заходи кримінально-правового характеру, однак ст. 96-3 цього Кодексу не містить серед переліку злочинів, за вчинення яких до юридичних осіб застосовують вказані заходи, вказівки на шахрайство. Така ситуація є неприйнятною, особливо з огляду на шахрайську діяльність туроператорів або турагентів, через це у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України варто вказати на ст. 190 цього Кодексу (зокрема, між ст.ст. 160 і 260), що дозволить застосовувати заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами від імені та в інтересах таких юридичних осіб шахрайства. Саме представники чи псевдопредставники туроператорів (турагентств) найчастіше всього фігурують в якості суб'єктів шахрайства у сфері надання туристичних послуг. Для впливу на потерпілих ними використовується спеціальна психологічна тактика, а самі шахраї наділені специфічними якостями, рисами та характеристиками, що забезпечують добровільну передачу потерпілими свого майна злочинцям.

Суб'єктивна сторона шахрайства у сфері надання туристичних послуг характеризується такими обов'язковими ознаками: прямим умислом; корисливим мотивом і метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно. Вважаємо, що зміст корисливого мотиву повинен мати наскрізне значення та поширюватися на всі корисливі злочини. Він полягає у бажанні одержати у винною особою матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди, при цьому немає значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок шахрайства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цьо-

го злочину. Метою шахрайства є заволодіння чужим майном або придбання права на майно, адже саме цього суб'єкт злочину прагне досягти у кінцевому рахунку при вчиненні шахрайства, коли застосовується обман чи зловживання довірою.

У 54 кримінальних провадженнях/справах (23,5 % випадках) підсудні не визнали свою вину, застосувавши специфічні способи свого захисту, щоб уникнути покарання за вчинення шахрайства. При цьому саме неспроможність виконати цивільно-правові зобов'язання та надати туристичні послуги, яка зумовлена діями (бездіяльністю) будь-кого, але тільки не шахрая, було основним мотивуванням у таких злочинців при досудовому розслідуванні й у суді. При цьому варто дослухатись А.В. Савченка, який пише про таке: по-перше, мотивування злочину – це раціональне пояснення особою, яка вчинила злочин, причин своїх суспільно небезпечних дій або бездіяльності, шляхом висвітлення тих прийнятих для неї обставин, котрі спонукали її до вчинення суспільно небезпечного діяння; по-друге, те, що пояснює або розтлумачує суб'єкт, іноді зовсім не збігається з його реальною мотивацією під час здійснення злочинної поведінки чи діяльності; по-третє, переважна кількість злочинного елемента прагне свідомо приховати дійсну мотивацію своїх вчинків, а тому здійснює виправдовування, облагородження та ушляхетнювання своїх суспільно небезпечних діянь [9, с. 49].

У межах кримінально-правової характеристики також проаналізуємо кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки шахрайства у сфері надання туристичних послуг. Кваліфікуючими ознаками аналізованого нами злочину (ч. 2 ст. 190 КК України) є вчинення шахрайства: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) завдання ним значної шкоди потерпілому. Особливо кваліфікуючими ознаками вказаного злочину є вчинення шахрайства: 1) у великих розмірах; 2) шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України); 3) в особливо великих розмірах; 4) організованою групою (ч. 4 ст. 190 КК України). Слід вказати, що у 66,9 % випадках (154

кримінальних проваджень) шахрайство у сфері надання туристичних послуг було вчинено за наявності кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак цього складу злочину.

Вибірково розглянемо згадані вище кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки аналізованого нами злочину. Слід зазначити, що ознака «повторно» є найбільш поширеною серед інших ознак складу шахрайства, що впливають на кваліфікацію цього злочину (141 кримінальних проваджень зі 154, де мали місце кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, тобто у 91,5 % випадках). Проте, як показало дослідження нами кримінальних проваджень, саме у випадках кваліфікації даного виду шахрайства за повторністю злочинів суди часто допускали неоднакове застосування одних і тих саме норм КК України, здійснювали неправильну кваліфікацію вчиненого. За нашими даними, така ситуація мала місце у 24,8 % випадках (35 кримінальних проваджень зі 141). Конкретні помилки при кваліфікації злочинів полягали у тому, що дії винних не кваліфікувалися спочатку за ч. 1 ст. 190 КК України у випадку вчинення ними першого шахрайства, а одразу ставилася у вину ч. 2 ст. 190 цього Кодексу в разі вчинення двох чи більшої кількості таких злочинів.

Щодо такої ознаки, як завдання ним значної шкоди потерпілому, то ми приєднуємося до тих науковців, котрі вважають, що вона повинна мати такий саме зміст, як і при вчиненні крадіжки та грабежу, а тому не варто зменшувати її суспільну небезпеку, поміщуючи її до кваліфікуючих ознак, замість особливо кваліфікуючих (відтак її місце у диспозиції ч. 3 ст. 190 КК України). Аналогічний суперечливий підхід використано і при формулюванні складу шахрайства, «вчиненого у великих розмірах», місце якого не у диспозиції ч. 3 ст. 190 КК України, а у диспозиції ч. 4 ст. 190 КК України (відповідно про вчинення шахрайства в особливо великих розмірах або організованою групою має бути зазначено у ч. 5 ст. 190 КК України, яку варто додатково виділити в межах норми про відповідальність за шахрайство) [10, с. 149–150].

Вказівка у законі на таку особливо кваліфікуючу ознаку шахрайства, як вчинення його

«шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки», також потребує удосконалення. На наш погляд, найбільш вдало підійшов до вирішення цього питання М.В. Карчевський, який пропонує не визначати в тексті закону види засобів оброблення комп'ютерної інформації, а використовувати один загальний термін – «комп'ютерна система», що буде коригуватися і з текстом Конвенції про кіберзлочинність, прийнятій у межах Ради Європи 23 листопада 2001 р. та ратифікованій Україною 7 вересня 2005 року [11, с. 122]. Отже, юридичну конструкцію «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» у ч. 3 ст. 190 КК України слід було б замінити на іншу – «шляхом втручання у функціонування комп'ютерної системи».

Далі варто зупинитися на такому важливому моменті: аналіз вітчизняної юридичної літератури, розглянутий зарубіжний досвід, результати опрацьованих матеріалів кримінальних проваджень та інших документів (наприклад, типових договорів про посередницьку діяльність з реалізації туристичних послуг), а також механізм скоєння суміжних видів шахрайства у сфері підприємницької діяльності (інвестиційне, страхове, банківське тощо), орієнтують нас на продовження наукового обговорення питань, пов'язаних з можливим розширенням переліку кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак досліджуваного нами злочину.

Переконані, що серед кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України, слід було б вказати на вчинення його «щодо неповнолітнього або щодо особи похилого віку, особи з обмеженими фізичними можливостями чи такої, яка перебуває у безпорадному стані», а серед особливо кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 цього Кодексу, – на вчинення його «шляхом умисного невиконання цивільно-правових зобов'язань» та «щодо багатьох осіб». Очевидно, що пропоновані нами кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки шахрайства спрямовані не на наділення суб'єкта злочину якими-небудь додатковими характеристиками та не на розширення якихось обставин вчинення цього

злочину, а передусім на кримінально-правовий захист потерпілого, як однієї з найбільш уразливих ознак у досліджуваному складі злочину. Такий підхід відповідатиме принципам справедливості та гуманізму кримінального права. За нашими даними, у 36,0 % випадках потерпілими, поряд із повнолітньою особою, яка безпосередньо оплатила всі чи частку туристичних послуг, були неповнолітні особи, як члени сім'ї (близькі особи); у 24,3 % потерпілими виявилися особи похилого віку, особи з обмеженими фізичними можливостями, специфіку яких усвідомлювали винні особи, а також особи, які перебували у безпорадному стані (зокрема, хворі, які потребували термінового оздоровлення, отримання медичних консультацій, лікування, проведення хірургічних операцій); у 22,2 % випадках шахрайство було вчинено щодо 10 і більше потерпілих.

Найбільш резонансними випадками при вчиненні аналізованого виду злочину є шахрайська діяльність окремих туроператорів, які створюють фінансово-туристичні піраміди, контролюючи значні грошові потоки, доводячи до банкрутства велику кількість туристичних агентств та маскуючи свої злочини під невиконання цивільно-правових зобов'язань. За таких обставин встановлення кримінальної відповідальності за вчинення шахрайства «шляхом умисного невиконання цивільно-правових зобов'язань» є найбільш оптимальним варіантом вирішення цієї проблеми. Поряд з цим необхідно також виробити сталу слідчу й судову практику, а відповідним правоохоронним структурам (зокрема, Держфінмоніторингу, Міністерству внутрішніх справ України тощо) видати накази (інструкції), в яких містився б чіткий опис «типології» шахрайства у сфері надання туристичних послуг, як це практикується, наприклад, у контексті легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, через ринок нерухомого майна [12, с. 601–603]. Крім цього, ми підтримуємо наукові позиції, що особливо кваліфікуючою ознакою складу шахрайства у ч. 3 ст. 190 КК України слід визнати вчинення його службовою особою з використанням свого службового становища.

Отже, чинна редакція ст. 190 КК України, на наш погляд, потребує відповідних змін.

Висновки. На підставі викладеного слід зробити такі загальні висновки:

1. Особливості кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання туристичних послуг зумовлені специфікою безпосереднього об'єкта, предмета, потерпілого, форм суспільно небезпечних діянь, суб'єкта, умислу, мети та мотиву, кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак цього злочину. Особливо слід відзначити таку характеристику цього злочину, як складність схем обману, маскування їх під укладення і виконання легальних цивільно-правових договорів, які, за суттю, охоплюють значні кошти. Найбільш поширеними видами шахрайства є ті, що пов'язані з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні, що вчинюються представниками туроператорів (турагентств). Окремі кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки шахрайства потребують не тільки змін і уточнень, а й розширення. Такі кроки мають бути спрямовані на посилення кримінально-правового захисту потерпілого, як однієї з найбільш уразливих ознак у досліджуваному складі злочину.

2. Поряд з цим слід сформулювати наступні законодавчі пропозиції:

1) у Законі України «Про туризм»: а) ч. 2 ст. 2 «Законодавство України про туризм» викласти у такій редакції: «2. Відносини власності в галузі туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, регулюються Цивільним та Господарським кодексами України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом»; б) назву ст. 32 та ч. 1 цієї статті викласти у такій редакції: «**Стаття 32. Відповідальність суб'єктів туристичної діяльності.** За неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть цивільно-правову, адміністративну, кримінальну та іншу відповідальність відповідно до чинного законодавства».

2) у КК України:

а) викласти пункт четвертий частини першої статті 96-3 у такій редакції:

«4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159-1, статтями 160, 190, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу»;

б) викласти статтю 190 у такій редакції:

«Стаття 190. Шахрайство»

1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) –

карається ...

2. Шахрайство, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо неповнолітнього, або щодо особи похилого віку, особи з обмеженими фізичними можливостями чи такої, яка перебуває у безпорадному стані, –

карається ...

3. Шахрайство, що завдало значної шкоди потерпілому, або вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, або шляхом втручання у функціонування комп'ютерної системи, або шляхом умисного невиконання цивільно-правових зобов'язань, або щодо багатьох осіб, –

карається ...

4. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, –

карається ...

5. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, –

карається ...».

Загалом вироблені зроблені нами теоретичні висновки та сформульовані пропозиції повинні дієво вплинути на ефективність застосування ст. 190 «Шахрайство» КК України.

Література

1. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 154–160.

2. Яциніна М.-М. Об'єкт зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за КК України / М.-М. Яциніна // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2016. – Випуск 62. – С. 184–191.

3. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

4. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-D0%B2%D1%80/print1452799213843496>.

5. Томаневич Л. М. Протидія шахрайству у сфері туризму / Л. М. Томаневич, М. В. Рібун // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 154–161.

6. Нестерова І. А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінально-правова характеристика та запобігання: дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Нестерова Ірина Анатоліївна. – Ужгород, 2016. – 240 с.

7. Нестерова І. А. Способи шахрайства у сфері туристичного бізнесу України / І. А. Нестерова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 295–298.

8. Клименко О. А. Кримінально-правова протидія та запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг у зарубіжних країнах / О. А. Клименко // Право.ua (Law.ua) : науково-практичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 101–107.

9. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : [монографія] / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.

10. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження: дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Шуляк Юлія Леонідівна. – К., 2011. – 275 с.

11. Карчевський М. В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки : [навч. посібник] / М.В. Карчевський. – К. : Атіка, 2010. – 168 с.

12. Судово-практичний коментар Кримінального кодексу України. [текст] / За заг. ред. Савченка А. В. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 1272 с.